

La xarxa urbana protegeix la muntanya

*La Suisse est une ville dont les quartiers sont séparés
par des montagnes*
Jean-Jacques Rousseau

Els Pirineus també. Els Pirineus i el món urbà dels seus voltants no són elements antitètics. Des de la ciutat es tendeix a identificar la muntanya amb perifèria, tradició, oci, endarreriment econòmic, espai a protegir en el millor dels casos i, en menor grau, en oportunitat de ser una regió susceptible d'un desenvolupament modern. Al nostre parer, el territori pirinenc pot convertir-se en regió complementària (que no subordinada) a les grans ciutats i regions metropolitanes europees; no com a parc temàtic o zona d'oci estacional sinó com a lloc de producció i centralitat específica. Una producció que ha d'orientar-se segons objectius estratègics, amb un alt valor afegit, que formi part del mercat global des d'àmbits locals arrelats. Una producció de béns, de serveis, d'informació i de coneixement, neta i respectuosa amb el medi en el qual conviu. Tot això pot configurar una centralitat específica, si es vol relativament especialitzada, però en tot cas superant l'estatus subordinat i marginal que ara es tendeix a atribuir a aquest territori.

És per això que creiem en la relació ciutat-muntanya com un dels punts estratègics clau per al futur dels Pirineus. Les ciutats són els elements nodals tant pel que fa a l'accessibilitat en el marc europeu com per l'articulació interna de la macroregió i de cadascuna de les seves regions i comarques.

Les ciutats, per mitjà de la seva oferta quant a diversitat d'activitats, serveis educatius i culturals, programes socials i de suport a les iniciatives econòmiques innovadores i/o generadores de treball, qualitat de l'assistència sanitària i de l'entorn ambiental poden ser l'altra cara indispensable de la moneda per assumir el

Jordi Borja i Sebastià
és geògraf, urbanista
i director del màster
de Gestió de la Ciutat
de la UPC i la UOC.
en col·laboració
amb Albert Arias

desenvolupament sostenible als Pirineus. Les ciutats poden ajudar a fixar població (especialment dones) i atraure població jove relativament qualificada.

En segon lloc poden oferir sòl urbanitzable (de residència estable o estacional) que permeti concentrar població en àrees adequades i evitar així l'extensió urbanitzadora depredadora sobre valls i muntanyes. La vocació de la ciutat és la compacitat, la densitat de població i d'activitats, la generació de pautes formals i informals que regulin la convivència i preservin els interessos col·lectius.

En tercer lloc, el seu funcionament en xarxa permetria oferir un nivell conjunt de qualitat dels serveis comparable a qualsevol àrea urbana europea. Per contra, un hàbitat dispers i uns centres locals dèbils i mal articulats són factors segurs de decadència de la regió.

En quart lloc, és possible crear mitjans urbans atractius per a la implantació d'activitats vinculades a la *nova economia* que afavoreixin un desenvolupament de qualitat i d'impactes tous sobre el territori.

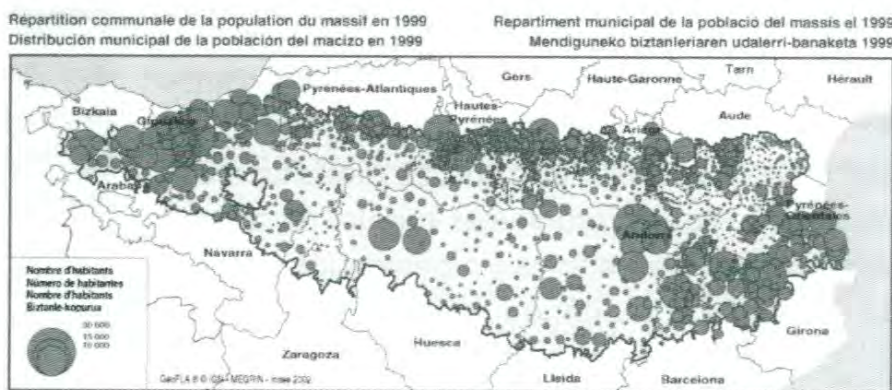
És necessari, per tant, concebre la macroregió pirinenca com un sistema articulat de ciutats en xarxa caracteritzada per la seva estructura policèntrica i el relatiu equilibri territorial entre les ciutats (centres) i la muntanya (medi físic, natural i socioeconòmic específic i protegit). Cal pensar, doncs, en estratègies territorials i polítiques públiques que reforcin i completin aquest sistema.

Potencialitats i desequilibris de la xarxa urbana dels Pirineus

La figura 1 ens mostra de manera simbòlica els assentaments urbans de la macroregió i ens permet fer-nos una idea del sistema urbà pirinenc actual i de les potencialitats i desequilibris que presenta. En el mapa observem el rosari de ciutats mitjanes al vessant nord i extrems dels massís i el buit urbà en el centre del vessant sud.

El vessant nord (francès), amb una topografia més favorable per als assentaments humans i les xarxes de comunicació, disposa ja d'una xarxa de ciutats mitjanes important. De Perpinyà a Baiona, el potencial d'aquesta xarxa permet fer previsions optimistes si es produeixen iniciatives públiques i socials ambicioses.

Figura 1. Distribució municipal de la població del massís el 1999

Font: Atlas estadístic dels Pirineus

El potencial urbà del vessant sud és més problemàtic i requerirà dosis més importants de voluntarisme. En aquest vessant predominen els petits municipis, molt vinculats a l'economia de muntanya: agricultura i ramaderia, així com turisme de baixa intensitat, excepte en algunes zones molt definides. Aquests petits centres locals disposen d'alguns serveis bàsics (comerç, educació, sanitat...) més aviat escassos i limitats, i en algunes zones pràcticament no existeixen (és a dir, que no són fàcilment accessibles) centres urbans moderns, dotats d'equipaments i serveis de qualitat, i base potencial d'activitats emergents vinculades a la *nova economia*.

A les diferències entre vessants hem d'apuntar també el desequilibri entre les zones dels dos extrems de la macroregió i les zones centrals. Les potents xarxes de comunicació en els extrems de la macroregió faciliten la potenciació de les relacions d'ambdós sistemes urbans. Per una banda, trobem el cas basc, amb la seva aglomeració emblemàtica, l'*eurociutat* Donosti-Baiona, una xarxa que inclou Irun, Hondarribia, Biarritz i Saint-Jean de Luz. Es tracta d'una xarxa en procés de consolidació i que hauria de constituir un exemple europeu de ciutat transfronterera. La connexió europea amb la xarxa de tren d'alta velocitat pot significar un important salt cap endavant per a aquesta xarxa, especialment si es vincula amb una més gran articulació entre les ciutats grans i mitjanes (i centres locals) del conjunt de la regió Euskadi-Navarra i els departaments francesos (els Pirineus Atlàntics, especialment). El TAV serà un *metro regional* que consolidarà una conurbació integrada per Baiona-Biarritz, Donosti, Bilbo i Gasteiz, fàcilment articulable, a la vegada, amb l'eix de l'Ebre a partir de la connexió Tolosa-Pamplona.

A l'altre extrem, el sistema Girona-Figuera-Costa Brava se sustenta en la proximitat de la regió metropolitana de Barcelona. Es tracta, per tant, d'una centralitat potent, perfectament equiparable a les principals centralitats metropolitanes europees i ben connectada amb l'interior a partir de la bona connexió Barcelona-Lleida i l'eix central viari (i futur ferroviari) Girona-Lleida. Al mateix temps, a la part francesa, el dinamisme de Perpinyà, complementat per Narbona-Carcassonna, pot fonamentar-se en la força de les metròpolis de Tolosa i Montpeller, amb un potencial econòmic i científicocultural.

Tanmateix, en els intents de consolidar i desenvolupar aquesta xarxa urbana mediterrània s'han dut a terme diverses iniciatives amb resultats per ara limitats. És probable que la complexitat i l'extensió del territori, la diversitat dels interessos locals, la fragmentació política i administrativa, i les dificultats inherents a l'organització política dels dos estats, de tradició centralista a l'hora d'acceptar i donar suport a projectes comuns, hagin impedit, fins ara, obtenir menys fruits dels desitjats. El projecte C6 (sis ciutats: Tolosa, Montpeller, Saragossa, València, Palma de Mallorca i Barcelona) fou interessant i plantejà, als vuitanta i noranta, algunes propostes d'acció conjunta que mereixien ser retingudes (transports i comunicacions, ofertes turístiques i culturals conjuntes...) Actualment la idea d'*euroregió* política i transfronterera sembla que avança i el seu

desenvolupament permetria segurament a la regió dels Pirineus posicionar-se millor a Europa. És probable que el desafiament que planteja la necessitat del TAV i els seus continus endarreriments pugui reforçar la idea de l'acció conjunta d'aquests territoris i ciutats.

La debilitat i el desequilibri més grans els trobem quan comparem el sistema urbà dels dos vessants, el francès i l'espanyol. Al vessant nord, el francès, trobem un eix molt ben articulats que va de Font-romeu i Acs-dels-Tèrmes, segueix per Foix, Sant Giron, Saint Gaudens i Bagnères de Luchon, Tarbes i Lourdes, Pau amb Oleron i Sainte-Marie, Orthez i Saint Jean-Pied de Port i arriba fins a Baiona-Biarritz. Més a l'interior, però molt a prop, la gran metròpoli de Tolosa. A la vessant sud, a partir del fort nucli Andorra-la Seu d'Urgell, amb Lleida relativament lluny, ja no trobem cap aglomeració urbana mitjana fins al conjunt Jaca-Sabiñánigo, amb Osca bastant més lluny i Saragossa molt desvinculada de la xarxa de ciutats pirinenques.

El sistema urbà central de la vessant sud presenta un pes molt més menor que Pau i les altres ciutats mitjanes del centre de la vessant nord. A aquest desequilibri qualitatiu, cal afegir-hi el buit inexistent de ciutats mitjanes entre la Seu i Jaca, un medi físic de valls i muntanyes que constitueixen un paisatge fantàstic però que es fonamenta en nuclis petits, mal comunicats i amb escassos equipaments (excepte en algunes zones molt delimitades, especialitzades en activitats directament vinculades al turisme de muntanya).

Resumint: al centre de la regió central destaca la força de Pau, amb 250.000 habitants, mentre que la seva equivalent a la vessant sud és Jaca, amb 12.000; i si ens imaginem un sistema Jaca-Huesca, no s'assoleixen els 60.000 habitants. Cal arribar a ciutats com Pamplona i Donosti-Hondarribia, molt més excèntriques en el massís, per trobar una oferta urbana potent equiparable a Pau-Tarbes.

Aquest desequilibri en la part central no hauria de ser un obstacle per a la cooperació i la complementarietat entre ambdues vessants. En una primera etapa la vessant francesa pot beneficiar-se de la major força del seu sistema urbà en proporcionar activitats i serveis al conjunt de centres locals, petits nuclis en els quals es pot fonamentar un bon ús de la muntanya sense que comporti una urbanització extensiva de la regió.

En una segona etapa, el desenvolupament tendirà a beneficiar també les ciutats mitjanes de la vessant espanyola, ja que, un cop es millorin les relacions amb les ciutats franceses, apareixeran avantatges comparatius que atrauran inversions externes i estimularan les iniciatives locals. La pedra filosofal per a això és un ambiciós programa d'infraestructures de comunicació, un plantejament territorial i estratègic coordinat i un conjunt de programes regionals, estatals i europeus que incitin la modernització de la xarxa urbana pirinenca, és a dir, la qualitat i l'especificitat de l'oferta de les seves ciutats i la seva capacitat d'atraure poblacions i activitats innovadores i amb un gran valor afegit.

Propostes urbanes per a la muntanya

A continuació apuntem algunes propostes per promoure una acció estratègica per al conjunt de la macroregió pirinenca amb la finalitat de fomentar la sinergia ciutat-muntanya.

Vertebració del sistema urbà

És necessari el reforçament dels eixos articuladors per millorar les relacions interurbanes per tal de cohesionar el sistema urbà entre si i amb altres sistemes urbans més potents. Eixos articuladors en tres sentits i escales diverses:

1. Eixos horitzontals, seguint especialment les valls de la Garona i l'Ebre, i els sistemes de ciutats que les conformen.
2. Eixos verticals transfronterers per tal d'optimitzar l'ús de les ofertes urbanes que en una primera fase potenciaran les ciutats de la vessant nord però que a mitjà termini estimularà el desenvolupament de centres urbans de la vessant sud.
3. Connexions específiques per desenclavar zones de muntanya amb un alt potencial de desenvolupament sostenible perquè puguin sustentar-se en la xarxa de centres urbans més propers. El principal avantatge de consolidar un sistema policèntric integrat apropant els fons de vall amb les ciutats mitjanes és la redistribució dels avantatges urbans (serveis bàsics, d'excel·lència, llocs de treball...) per a tot el territori de muntanya.

Millorar l'oferta urbana interna

Per tal de garantir l'èxit i la cohesió del sistema urbà i la seva relació amb els territoris pirinencs són necessàries polítiques dirigides específicament a millorar l'oferta de cadascuna de les ciutats en la xarxa. A la millora de l'accessibilitat externa cal afegir-hi un pla de màrqueting regional-urbà per atraure noves activitats, sobretot aquelles de la indústria *neta*, relacionada amb les noves TIC o similars, i aconseguir així la retenció (o atracció) de població en aquests centres urbans pirinencs. La proximitat amb l'estil de vida que ofereix la muntanya i l'estreta relació amb la natura poden ser factors clau a l'hora d'atraure capital, força de treball i informació cap a aquests centres. Però, al mateix temps, aquests també han d'oferir els avantatges de les ciutats europees modernes. Per fixar població són necessàries polítiques internes, com ara facilitar l'accés a l'habitatge –avantatges fiscals, promocions protegides– així com una bona oferta de serveis públics. En aquest cas, la millora dels serveis públics contribuiria també a reestructurar el teixit econòmic i social dels Pirineus.

Millorar la projecció externa

A més de millorar l'oferta urbana interna de la xarxa de ciutats pirinenques és imprescindible allotjar serveis d'excel·lència que permetin la projecció externa de les ciutats

pirinenques a l'àmbit europeu. Centres universitaris, centres de convencions, fires, esdeveniments culturals..., en alguns casos relacionats amb la muntanya però no sempre, són de gran valor per consolidar una imatge dinàmica de les ciutats i contribueixen a crear oferta i imatge a escala internacional.

Revitalitzar l'estructura econòmica

Les ciutats han de ser els motors de l'economia de muntanya. Evitant la paràlisi que comporta confrontar posicions dicotòmiques, creiem que ambdós territoris, els urbans i els de muntanya, haurien de prestar-se a la col·laboració i acció conjunta amb l'objectiu d'aconseguir les sinergies positives, especialment beneficiàries dels territoris de muntanya.

Les ciutats han de ser enteses com els nodes complementaris per a les activitats tradicionals de la muntanya, del sector agropecuari i l'explotació forestal. Així, les àrees urbanes podrien oferir la infraestructura necessària per transformar, distribuir i promocionar la matèria primera de qualitat de les muntanyes. Estem parlant d'allotjar a les ciutats la indústria, la transformació o la manufactura agroalimentària i forestal. Promoure relacions de producció i reproducció simbiòtiques interdependents entre la muntanya i les ciutats és un dels punts clau per al futur de l'economia dels Pirineus.

La muntanya és, i ho serà molt més en el futur, un territori amb un destí manifest: el turisme, l'oci, l'activitat esportiva, en definitiva, la immersió de la població urbana en la vida rural i el medi específic del massís. Al marge dels judicis de valor o dels interessos gremials, cal assumir aquest destí com una oportunitat de desenvolupament, potenciant-ne els aspectes positius i reduint-ne els impactes depredadors. El paper del sistema urbà pirinenc i prepirinenc és fonamental. El desenvolupament de les activitats de muntanya no ha de suposar necessàriament una ocupació extensiva de la mateixa muntanya. La població, de residència permanent o estacional, convé que es concentri als centres urbans per no difondre la urbanització i evitar malmetre així el territori i el paisatge de les valls pirinenques.

Per assolir-ho, la comunicació entre els nuclis urbans i entre aquests i les zones de muntanya ha de ser fàcil (com succeeix als Alps) i les zones urbanes han d'oferir avantatges complementaris (serveis, cultura, hoteleria...). Per tal d'evitar la urbanització difusa és recomanable apostar per tipologies edificatòries que integrin densitat i contacte visual amb el paisatge de muntanya (per exemple, en alçada amb terrasses, jardins i piscines). Pel que fa a la població estacional, es proposa donar prioritat a les ofertes que redueixen la taxa de desocupació pròpia de la residència secundària (a les comarques pirinenques l'ocupació real de cases o apartaments de residència secundària és inferior a un mes per any). Mitjançant la promoció, els avantatges fiscals i la qualitat de l'oferta convé apostar per l'increment de places hoteleres o altres models, com el *Bed&Breakfast*.

Una tercera línia d'activitats que cal potenciar està relacionada amb les noves tecnolo-

gies de la informació i la comunicació, que permeten avui la implantació d'indústries relacionades, ja siguin per a la producció física o per a la producció o intercanvi d'informació; indústria neta, poc contaminant i respectuosa amb el medi. Un pas previ a la consolidació d'aquesta indústria és garantir l'accés a xarxes telemàtiques de qualitat (sobretot la banda ampla) en el territori de muntanya. Les ciutats poden i han de concentrar el capital financer local per engendrar i acollir petites i mitjanes empreses en forma de clústers per fer front a les demandes de l'economia postfordista: especialització funcional, ràpida adaptació de canvis en el mercat, flexibilitat de producció,... El capital social, les relacions formals i informals entre empreses, l'intercanvi d'informació i les accions conjuntes són bàsiques per assegurar l'èxit d'aquest model. Si bé estem parlant de la creació d'aglomeracions d'empreses privades que obtenen beneficis per l'aglomeració i les economies d'escala, l'administració pública local i regional ha de fomentar la consolidació del capital social, del *networking*, amb oficines de promoció i ajut a les iniciatives privades amb la finalitat de fomentar la inversió de capital d'origen local, clau per a l'emancipació del territori de muntanya respecte de capitals metropolitans, estatals o multinacionals.

Consolidar un model territorial urbà compacte

El desenvolupament de les ciutats pirinenques i l'augment de les relacions amb la muntanya no està exempt de controvèrsies. Si bé l'estructura històrica urbana de les ciutats a la muntanya ha estat compacta, en el futur immediat hem de pensar –tal com succeeix en les àrees metropolitanes– en una ciutat que s'expandeix en les seves relacions més enllà del seu terme municipal o continu urbà. Ens referim a un territori configurat per relacions funcionals, és a dir, marcat per la mobilitat de béns i persones entre les valls i la ciutat. Aquesta expansió de l'àrea d'influència sense una adequada planificació territorial i de transport pot derivar cap a una depredació urbanitzadora i la consegüent destrucció del patrimoni natural, el paisatge i l'estructura residencial tradicional dels fons de vall, més integrades en el medi natural. A la banalització del paisatge pirinenc amb urbanització massiva destinada a segones residències que romanen buides la major part de l'any en àrees turístiques de gran intensitat, cal preveure una possible transformació de segona a primera residència, fet que augmentaria els fluxos diaris laborals en transport privat i afegiria un problema de congestió de trànsit en els centres urbans pirinencs.

Cal apostar per una política territorial que indueixi el creixement compacte del nucli urbà important i protegir les valls –molt més vulnerables a l'acció urbanitzadora–, limitant el creixement extensiu horitzontal, controlant la morfologia de les edificacions i aprofitant les estructures tradicionals consolidades. Tot plegat exigeix una planificació d'escala regional que garanteixi formes de creixement coherents, sostenibles i menys susceptibles de cedir a les pressions privades del capital immobiliari.

Exercir de "lobby" pirinenc europeu

La vertebració del sistema urbà pirinenc i la potenciació de les relacions amb el territori de muntanya han de tenir com un dels objectius més importants el fet de presentar-se conjuntament en l'àmbit estatal i europeu com a macroregió, per una banda urbana –a través de la xarxa de ciutats–, però també com un territori d'alta i mitjana muntanya que constitueix un sistema original que cal protegir i desenvolupar mantenint la seva especificitat. Per a aquesta empresa calen projectes que necessàriament hauran de tenir el suport normatiu i financer dels governs dels estats i de la Unió Europea.

La creació d'una marca territorial conjunta *Pirineus* pot facilitar el posicionament de la macroregió en l'àmbit europeu amb l'objectiu d'obtenir fons per a projectes i programes auspiciats per la UE. El reforçament de les relacions ciutat-muntanya és clau per tal d'adquirir una major visibilitat i guanyar capacitat de pressió per al benefici de tots.

Conclusions

El futur dels Pirineus passa primerament per definir-lo. Urgeix l'elaboració d'una estratègia territorial conjunta i concurrent que serveixi de marc per a futures polítiques regionals i sectorials. Equilibrar els objectius, les oportunitats i els recursos disponibles a la muntanya per tal de definir estratègies i projectes per a un desenvolupament sostenible. Un futur que hauria d'apostar per estrènyer les relacions entre la muntanya i la ciutat, tant pel que fa a les metròpolis centrals com a les ciutats petites i mitjanes que circumden els Pirineus. Consolidar la col·laboració i el benefici mutu a través del diàleg, l'intercanvi, l'entesa i el respecte entre ambdues parts.

NOTES Aquest article correspon a la revisió d'un fragment del treball *El Futuro de los Pirineos en el ámbito Europeo*, elaborat per encàrrec de la presidència de la Comunitat de Treball dels Pirineus (CTP) el setembre de 2005.